

ESTUDIS D'HISTÒRIA AGRÀRIA

Vins i aiguardents

26

Sumari

DOSSIER: VINS I AIGUARDENTS

- 13 *Associacionisme i mobilització dels boters: Catalunya, 1871-1887*
Ramon Arnabat
- 35 *Joan Kies, un comerciant en el trànsit dels segles XVII al XVIII*
Josep Fàbregas Roig
- 53 *Menorca durant la fil·loxera. El mercat vinícola*
Alfons Méndez Vidal
- 85 *Arqueologia, viticultura i consum de begudes alcohòliques: els primers vins de Catalunya (segles VII-VI aC)*
Samuel Sardà Seuma
- 115 *La vinya a Mallorca després de la conquesta catalana: un conreu de colonització feudal?*
Ricard Soto
- 133 *Companyies, socis i negocis entorn de la taverna i la distribució comercial del vi i l'aiguardent a Barcelona (segle XVIII)*
Lídia Torra Fernández
- 151 *La problemàtica de l'aiguardent a Reus en els segles XVII-XVIII: la contaminació de les aigües i els fraus*
Judit Vidal Bonavila

MISCEL·LÀNIA

- 167 *Cartografia i gestió de l'aigua: els plànols del canal de la Infanta, de Tomàs Soler i Ferrer i Joan Soler i Mestres (1838-1852)*
Meritzell Gisbert i Traveria

Crida per rebre articles per als dossiers dels propers números d'«Estudis d'Història Agrària»

La revista *Estudis d'Història Agrària* vol mantenir la publicació d'un dossier a cada número. Les normes de captura d'originals i de la seva avaluació impedeixen l'encàrrec d'articles per a la confecció dels esmentats dossiers. És per això que la revista fa una crida a tots els agraristes i investigadors que treballen sobre els temes que exposem a continuació per tal que envïin articles per ser sotmesos a avaluació i publicats en els números següents:

Número de 2015 Arqueologia i història
Número de 2016 Nous conreus, noves rotacions
Número de 2017 Dones, nens i món rural

Els articles o la manifestació de participar en alguns d'aquests dossiers es poden comunicar a la revista (eha@ub.edu).

A part dels articles per a aquests dossiers, es poden enviar treballs per a la secció de miscel·lània, que també seran subjectes d'avaluació d'acord amb les normes que es troben a la revista.

Darrers números i dossiers publicats

11. La contractació agrària a Catalunya
12. El pairalisme
13. Alimentació i història
14. La ramaderia: aspectes de la seva evolució
15. Agricultura mediterrànies contemporànies
16. Franquisme i món rural a Catalunya
17. Homenatge al Dr. Emili Giralt i Raventós
18. Economies de muntanya a Catalunya
19. Pluriactivitat en el camp català
20. Les transformacions agràries a la Catalunya del segle XVIII. Quaranta anys després de la tesi de Pierre Vilar
21. Miscel·lània
22. Els capítols matrimonials en el món rural
23. Usos agraris i no agraris de l'aigua, clima i episodis extrems
24. Enginyeria hidràulica i drets al voltant de l'aigua
25. Conflictes i negociació en el món rural

Si esteu interessats a rebre els números de la revista, podeu enviar les vostres dades personals o acadèmiques i un número de compte bancari on carregar els rebuts a: eha@ub.edu. Només es cobren els números a mesura que van sortint, i a un preu reduït.

Normes per a la recepció d'originals, avaluació dels articles i característiques formals

1. La revista *Estudis d'Història Agrària* accepta per a la seva publicació qualsevol manuscrit (article, nota, ressenya, crítica de llibres, repàs bibliogràfic o estat de la qüestió) relatiu a l'anàlisi històrica de l'agricultura i la societat rural en el sentit més ampli i des d'enfocaments interdisciplinaris, ja siguin treballs teòrics, metodològics o empírics.
2. Els treballs s'enviaran a l'adreça següent: Estudis d'Història Agrària, Centre d'Estudis d'Història Rural del CEHI (Universitat de Barcelona), Pavelló de la República, Av. Cardenal Vidal i Barraquer, s/n, 08035 Barcelona, per duplicat i també per correu electrònic (eha@ub.edu). Els treballs hauran de ser originals i no haver estat enviats a cap altra revista per a la seva avaluació.
3. El Consell de Redacció sotmetrà els originals a avaluació de dues persones externes, els quals, en el termini de dos mesos, informaran sobre la conveniència o no de publicar-los, o d'introduir-hi modificacions. En aquest cas, seran tramesos als autors per a la introducció de les modificacions convenients.
4. La secretaria de la revista *Estudis d'Història Agrària* trametrà rebut dels originals en el termini de quinze dies i el Consell de Redacció resoldrà sobre la seva publicació en un termini de sis mesos.
5. El text ha d'anar acompanyat d'una plana que contingui el títol del treball, el nom de l'autor o autors, l'adreça completa, inclosa la del centre de treball, el telèfon i l'adreça electrònica. També cal fer constar si la recerca que ha donat lloc al treball s'ha beneficiat d'alguna mena d'ajut i si el treball en qüestió s'ha presentat a seminaris, congressos, etc. Així mateix, s'adjuntarà un resum en llengua original de l'escrit i en anglès que inclogui el títol i reflecteixi, en cent paraules com a màxim, el contingut i els resultats del treball. Igualment, es faran constar les paraules clau en les dues llengües.
6. Els originals poden estar escrits en qualsevol llengua de l'Estat espanyol. El Consell de Redacció decidirà si són traduïts o es publiquen en la llengua en què han estat rebuts.
7. Els originals es presentaran impresos en paper (dues còpies) i s'enviaran també en format electrònic. Caldrà fer constar els programes informàtics utilitzats si són diferents de Word. L'extensió màxima serà de 35 planes (12.000 paraules) inclosos gràfics, quadres, mapes, bibliografia i annexos. El text ha de ser escrit a una cara i a doble espai. Les notes a peu de pàgina cal numerar-les correlativament i incloure-les al final del text. Els quadres i les figures es numeraran correlativament, portaran un breu títol i indicaran llurs fonts. Si les cites a l'interior del text superen les quatre línies, aniran a un espai, en cursiva i amb marges diferents als generals.

8. Les referències bibliogràfiques aniran dins del text o en les notes amb el format següent: (Garrabou 1981: 44-48) o Garrabou (1981: 44-48). No s'acceptaran les referències bibliogràfiques senceres ni abreujades a les notes a peu de plana.
9. Les referències bibliogràfiques citades en el text aniran recollides al final de l'article i tindran el format següent:

(Articles)

LLONCH, Montserrat (1998). «La capacitat exportadora de la indústria catalana del gènere de punt (1876-1935)», *Recerques* núm. 37, p. 165-194.

(Tesis)

TELLO, Enric (1987). «Pagesos, menestrals i rendistes. Cervera i la Segarra en l'arrencada industrial catalana (1702-1861)» (Tesi doctoral). Barcelona: Universitat de Barcelona.

(Llibres)

SERRA PUIG, Eva (1988). *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII*. Barcelona: Crítica.

(Capítols de llibre)

PORTA BALENYÀ, Josep M. (1984). «Algunes consideracions preliminars sobre l'evolució econòmicoagrària a la vila de Montblanc en el segle XVIII». Dins *Actes del I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Vol. 1, Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 381-389.

Si algú utilitza el programa Endnote per a la configuració bibliogràfica pot demanar l'estil de la revista a la secretaria de redacció.

10. Només s'enviaran les proves d'impressió una vegada i s'hauran de retornar en un termini màxim de deu dies. Després, ja no es podran introduir modificacions.
11. Els autors rebran el PDF de l'article per fer-ne la difusió que creguin convenient, i un exemplar de la revista. Podran adquirir-ne més números a preu reduït.

DOSSIER
Vins i aiguardents

Associacionisme i mobilització dels boters: Catalunya, 1871-1887

Ramon Arnabat*
(ISOCAC-URV)

Resum

Aquest text segueix la trajectòria associativa i mobilitzadora dels boters catalans durant el període que va de 1871 a 1887. Pretenem anar més enllà d'una mera descripció de l'evolució organitzativa del sindicat de l'ofici dels boters i endinsar-nos en els aspectes econòmics, socials i culturals del sector que en condicionen la sociabilitat i la mobilització. Les fonts utilitzades en aquest treball són, bàsicament, dues: la documentació generada per la Federació i les seccions locals dels boters i la premsa de l'època, que reflecteixen l'activitat associativa i mobilitzadora dels boters.

Paraules clau: boters, associacionisme, sindicalisme, mobilització social, moviment obrer, sociabilitat.

Abstract

This text follows the path of Catalan coopers' associations and mobilization during the period from 1871 to 1887. We intend to go beyond a mere description of the organizational evolution of the coopers' trade union to enter into the economic, social and cultural sector that affected their sociability and their mobilization. The sources used in this work are basically two: the documents generated by the Federation of Coopers and local branches of the barrel makers' union; and the press of the time which reflects the associative activity and mobilization of coopers.

Keywords: coopers, associations, trade unions, social mobilization, labour movement, sociability.

* Professor de la Universitat Rovira i Virgili (ramon.arnabat@urv.cat).
Rebut: 20-II-2014. Avaluat: 24-VI-2014. Versió definitiva: 22-VII-2014.

Aquest text segueix la trajectòria associativa i mobilitzadora dels boters catalans durant el període que va de 1871 a 1887.¹ Pretenem fer un seguiment i una anàlisi de l'evolució organitzativa del sindicat de l'ofici dels boters a Catalunya entre 1871 i 1887 i endinsar-nos en els aspectes econòmics, socials i culturals del sector que en condicionen la organització sindical i la mobilització (Thompson 1977; Hobsbawm 1975, 1979 i 1989; Jones 1989 i 1993; Álvarez Junco i Pérez Ledesma 1982; Gabriel 1985 i 1988; Pérez Ledesma 1988-1989; Romero 2005). Les fonts utilitzades en aquest treball són, bàsicament, dues: la documentació generada per la Federació i les seccions locals dels boters i la premsa de l'època, que reflecteixen l'activitat associativa i mobilitzadora dels boters.

Els boters al darrer terç del segle XIX: una aristocràcia obrera

Durant la segona meitat del segle XIX i fins a l'arribada de la fil·loxera, l'activitat vitivinícola prengué una gran embranzida al Penedès (Alt Penedès, Baix Penedès i Garraf) i al Camp de Tarragona (Alt Camp, Baix Camp i Tarragonès). La fabricació i comercialització de vins i aiguardents va experimentar un gran augment, amb pols a Barcelona i Sant Martí de Provençals, a Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú i a Tarragona i Reus, tots ells interconnectats per la línia fèrria que unia Barcelona amb Tarragona i Reus passant per Vilafranca del Penedès (1865) (Arnabat 1992b i 2003; Garrabou, Manera i Valls 2006). Això beneficià tots els sectors implicats, entre els quals els boters, que veien com la demanda de bótes per a conservar o transportar el vi i l'aiguardent augmentava exponencialment i la seva qualificada mà d'obra assolí uns alts nivells salarials.

Les bótes, a més de preservar vi i aiguardents, també s'utilitzaven per guardar i transportar altres productes: oli, tonyina, cervesa, greix..., la qual cosa en generava una gran demanda. L'any 1880, per exemple, hi havia a Vilafranca del Penedès quaranta establiments dedicats a aquesta darrera activitat, la majoria de petites dimensions amb dos o tres boters, però que en conjunt donaven feina a uns 150 boters. A Vilanova i la Geltrú hi havia un centenar de boters matriculats i uns 500 treballadors. Molt més gran era el nombre de tallers i de boters que hi havia a Tarragona, Reus i Sant Martí de Provençals. També hi havia indústria botera, tot i que amb menys treballadors, a Altafulla, Torredembarra, Salou, Sitges, l'Arboç, el Vendrell, Vilassar, Barcelona, Sants, Martorell, Tortosa... (Arnabat 2003; Pradas 1989-1990; Anguera 1985).

La bona conjuntura econòmica del període 1871-1887 va permetre als boters catalans assolir unes condicions de vida i de treball menys dolentes que en d'altres sectors manufacturers o industrials (Lida 1973; Termes 1977; Soto 1989). Els oficials boters formaven part del que podríem anomenar *aristocràcia obrera* dins la misèria generalitzada en què vivien els treballadors a finals del segle XIX. Tal com podem veure en el quadre 1, la mitjana dels sous «oficials»

1. Aquest text forma part d'un estudi més ampli sobre «Sociabilitats a la Catalunya contemporània», finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad del Gobierno de España HAR2011-28123 MINECO, del grup de recerca consolidat ISOCAC de la URV. Agraïxo les observacions fetes pels dos referees que han ajudat a millorar la redacció i el contingut d'aquest article. Una primera versió d'aquest text es presentà a les Jornades d'Estudi «De la vinya a la fassina» de l'Espluga de Francolí (2013). Vegeu també (2014). «Conscientes, enérgicos y pensadores: sociabilidad, sindicalismo y movilización de los toneleros españoles». Dins Ramon ARNABAT i Montserrat DUCH (ed.), *Historia de la sociabilidad contemporánea. Del asociacionismo a las redes sociales*, València, PUV, p.69-102.

Quadre 1. Sous i jornada laboral dels boters

	Hores/jornada boters	Sou en rals boters	Hores/jornada altres indústries	Sou en rals altres indústries
1871-1875	10 h	18	12 h	12
1876-1880	9 h 30 min	19	11 h 30 min	14
1881-1885	9 h 30 min	20	11 h 30 min	15
1886-1890	9 h 30 min	21	11 h 30 min	18

Font: Elaboració pròpia a partir de la informació recollida en els documents de la FOTRE i de les dades que ofereixen Carreras i Tafunell, 2005.

dels oficials boters (registrats en els acords amb els propietaris) sempre se situà en la part alta del sector industrial durant aquests anys: 18 rals enfront de 12 entre 1871 i 1875, o 20 rals davant de 15 entre 1881 i 1885. Les diferències envers els sous dels jornalers encara eren més grans (Garrahou, Pujol i Colomé 1991). Tot i les diferències geogràfiques, els sous dels oficials boters catalans permetien a les seves famílies disposar d'una alimentació suficient, una vestimenta regular i, en alguns casos, fins i tot, casa pròpia. A Barcelona, l'any 1887, segons la revista *Acràcia*,² el pressupost mitjà d'una família treballadora de cinc membres (matrimoni i tres fills) era, pel que fa al menjar, el vestir i l'habitatge, d'uns 21 rals, just el que cobrava un boter barceloní, però més del que cobraven la majoria de treballadors industrials de la Ciutat Comtal.

Els boters també gaudien d'una jornada de treball menys llarga que la d'altres sectors industrials: deu hores enfront de dotze entre 1871 i 1875 i nou hores i mitja davant d'onze i mitja a la dècada dels vuitanta del segle xx. De fet, seran un dels primers col·lectius obrers a aconseguir la jornada de vuit hores, que començarà a implantar-se de forma generalitzada al sector a partir de 1905, tot i que des de 1903 ja la tenien els boters de Barcelona, Reus, el Masnou i Vilassar (Gabriel 1981; Arnabat 1992b).

D'altra banda, les condicions laborals eren bastant bones dins el context general, ja que la feina estava molt regulada, tant pel que fa al preu del treball a peces com a la forma i les condicions de realitzar-la. Serveixi com a exemple el fet que el treball s'havia de fer sempre amb llum natural i era prohibit d'utilitzar il·luminació artificial. Si a aquestes condicions laborals hi afegim el fet que la majoria de boters treballaven a les mateixes poblacions on vivien, no hi ha cap mena de dubte que tot plegat facilitava la seva cohesió i organització, tal com assenyalava Manuel Sastre (1906: 20-33): «aprendían el oficio de padres a hijos, y no admitían, sino muy lentamente, elementos nuevos en su Sociedad».³ Es tractava d'una feina quasi artesanal, amb poca o nul·la divisió del treball, cosa que afavoria el control del procés productiu per part dels oficials boters (Pradas 1989-1990).

Normalment, treballaven en petits tallers, on la diferència entre els «amos» o «mestres» i els oficials eren mínimes. Fins i tot alguns amos de taller són membres de les seccions locals i de

2. *Acràcia. Revista Sociològica*, any 2, 13 de gener de 1887, p. 159-164.

3. Vegeu també Alfredo Bueso (1976: 26).

la Federació de Boters. Potser el cas del vilafranquí Isidre Rius és un dels més clars. Sovint, oficials boters i propietaris de taller estaven a mercè dels grans consumidors de bótes, els comerciants vinícoles que quasi monopolitzaven la demanda i això els permetia imposar les condicions als productors, amb una oferta molt disseminada: «la plaga de los pequeños talleres», en paraules de la FOTRE (Federación de Obreros Toneleros de la Región Española).

Els boters, però, no formaven un grup homogeni, ja que el seu sou depenia de la categoria del treballador (mestre, oficial, aprenent) i de la categoria de la població on treballaven. Aquestes diferències, que eren mínimes en èpoques de creixement econòmic, podien arribar a ésser molt importants en temps de crisi i això provocava conflictes entre els boters de diferents poblacions, perquè els comerciants de vins tendien a portar la feina allà on els sous eren més baixos.

Les diferències també eren grans entre els boters de les diverses zones de l'Estat espanyol, tal com comentava un boter català des de les pàgines d'*El Eco de Obreros Toneleros*: «En el Congreso del oficio que celebramos en Tarragona, donde asistieron compañeros delegados de Málaga, Almería y Alicante, en representación de sus respectivas secciones [dijeron] que las grandes distancias, la diferencia de usos en el trabajo, la diversidad de herramientas y la diferencia de cascos o vasijas, hacen que parezcan un oficio totalmente diferente según la región».⁴ Les diferències, tot i que també existien, eren menors entre els boters de les localitats catalanes.

D'altra banda, dins d'una mateixa empresa, els treballadors, tots homes, es dividien en dos grans grups: oficials i aprenents. Tot i que tots dos tenien la mateixa jornada laboral, hi havia diferenciació de tasques i de sous; així, l'any 1881 un oficial cobrava vint-i-dos rals de jornal, mentre que un aprenent de primer any en cobrava quatre, un de segon any, vuit, i els de tercer any, dotze. Els aprenents, que representaven un 15% dels treballadors del sector, entraven a treballar als catorze anys i havien de passar-ne tres d'aprenentatge per arribar a ser oficials. La forma de treball més habitual dels boters era a peces. És a dir, cobraven en funció del nombre i el tipus de bótes que feien al final de cada setmana, o, en els tallers més grans, en funció del tipus de feina. Malgrat això, tenien estipulat un sou mínim, i el percentatge de boters que cobraven per peces anà disminuint d'una manera progressiva a partir del començament del segle xx.

Els boters i el seu treball esdevingueren una part del paisatge urbà de les ciutats i viles situades al litoral i al prelitoral català. Aquestes dues notícies publicades a la premsa local de les comarques tarragonines ens ho mostren clarament. L'any 1882, des de les pàgines de *La Verdad* de Tortosa s'informava de la inauguració de l'Estació Vitícola i Enològica, que comptà amb una demostració de construcció de bótes:

La música del regimiento de Guipúzcoa y la de la casa provincial de Beneficencia amenizaron el acto, ejecutando escogidas producciones; una cuadrilla de toneleros montó con gran maestría, y sorprendente rapidez una pipa catalana; el público recorrió las dependencias del nuevo establecimiento y se practicaron varios experimentos en presencia del señor director de Agricultura, el cual se manifestaba muy complacido.⁵

4. *El Eco de Obreros Toneleros de la Región Española*, núm. 22, 31 de gener de 1890.

5. *La Verdad* de Tortosa, 7 de maig de 1882.

Dos anys després, el 1884, *El Eco de Valls* es felicitava que els boters, finalment, haguessin deixat lliures els carrers i realitzessin la seva activitat professional a l'interior dels tallers:

También me ha parecido inmejorable no dejar embarazar las aceras, ni las calles; pues siendo tantos y tan espaciosos los edificios de esa localidad, cabe en ellos todo lo que en las aceras se ponía y los carros que en la calle estorbaban, y todavía sobra espacio para que los herreros, toneleros, alpargateros y todos los acabados en eros, puedan practicar al fuego las diversas operaciones de su oficio que hasta ahora venían efectuando en medio de la calle sin riesgo de incendios.⁶

Quelcom semblant passava a Sant Martí de Provençals, on els vianants trobaven obstacles per caminar pel carrer, a causa d'«algun boter que hi té al mig una pedra o pedres pròpies de son ofici».⁷ La mateixa federació de boters criticava que es treballés al carrer: «¿No hay la mayoría de operarios trabajando en medio de la calle, en la intemperie, sin más refugio que el de abandonar el trabajo en caso de lluvia o mal tiempo o por no reunir los talleres las condiciones necesarias, como también las herramientas montadas sin miramiento de ninguna clase?». De fet, Sant Martí de Provençals, amb Tarragona i Reus, esdevé el centre neuràlgic de la boteria catalana, amb grans empreses com la casa Maristany, que donava feina, directament o indirecta, a mig miler de boters. Una munió de boters catalans i valencians hi fan cap per a treballar-hi i viure-hi (Pradas 1989-1990).

Un dels principals handicaps dels boters, el seu veritable taló d'Aquil·les, era que la majoria treballaven a preu fet. Si, d'una banda, aquest fet possibilita que el boter segueixi controlant el procés productiu mitjançant la seva qualificació, de l'altra, implica llargues jornades de treball per aconseguir un sou «digne»:

En el destajo los talleres se abrirán cuando el maestro quiera, advirtiéndolo que los operarios deberán empezar desde el 1.º de Marzo a las seis de la mañana hasta las ocho y volviendo a emprender a las nueve hasta las doce, de las doce hasta las seis y media, hasta el último de Octubre, y del 1.º de Noviembre hasta el último de Febrero se empezará desde el amanecer hasta el anochecer, teniendo media hora de descanso para el almuerzo que es de ocho y media hasta las nueve, y de las nueve hasta las doce y de la una a la anochecer.⁹

La fil·loxera farà que tot plegat se'n vagi en orris. Unes comarques com aquestes, on un creu (la vinya) tenia un pes tan important en l'activitat econòmica, havien de trontollar per força quan la viticultura patís alguna crisi. I això va ser el que va passar amb l'arribada de la fil·loxera. Tot allò que abans era guany esdevingué pèrdua, tot el que era pau social esdevingué conflicte. El Penedès i el Camp de Tarragona van patir durant el darrer decenni del segle XIX una de les crisis socials i econòmiques més fortes que han conegut al llarg de la seva història (Iglésias 1968; Colomé 1987; Arnabat 1992a).

6. *El Eco de Valls*, 20 d'abril de 1884.

7. *L'Arch de San Martí*, 5 d'octubre de 1894.

8. *Actas del 15.º Congreso de la Federación de Oficiales Toneleros de la Región Española, [celebrado en] Sans los días 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 y 17 de Mayo de 1887*. Barcelona, Daniel Cortezo y Cia., 1887.

9. *Actas del 9.º Congreso de Oficiales Toneleros de la Región Española celebrado en Reus los días 1, 2, 3, 4, 5, 6 y 7 de diciembre de 1881*. Reus, Imprenta Reusense, 1881.

Sobre els boters i la seva federació es va abatre una crisi de feina provocada per dos factors: la crisi vitivinícola fil·loxèrica i la formació d'un mercat mundial que dificultà l'exportació de vins catalans i espanyols i disparà la importació de bótes mecanitzades per part dels comerciants vinícoles (Garrahou 1975; Pujol 1984; Planas 2003). Ho descriu molt bé Albert Virella (1992 i 1978: 235-236) parlant de Vilanova i la Geltrú a la dècada dels noranta del segle XIX:

El joíós repicar dels boters anà esllanguint-se a mida que dequeia el comerç de vins a la platja. Una a una anaven tancant les botigues i la manca de treball provocà un evident malestar social. En 1896 es manifestaven clamorosament 300 boters en atur, però la situació no tenia remei i, a fins de segle, només es mantenien obertes unes comptadíssimes botigues de botam, com a trist testimoni d'un esplendorós passat.

De l'associació gremial a la federació d'ofici

L'activitat dels boters es troba regulada en els gremis des de l'edat mitjana. A Vilafranca del Penedès està constatada l'existència de boters que exerceixen el seu ofici des del segle XIV, tal com mostren els estudis d'Antoni Masanell (1985). De fet, la primera notícia documentada que en tenim és de 1325. A partir d'aquell moment, la presència de boters és constant: als segles XV i XVI n'hi hagué una mitjana de cinc; al segle XVII augmentà fins a nou i al segle XVIII va anar en augment fins a arribar als vint-i-cinc a finals de segle i als trenta al començament del segle XIX. Als anys setanta del segle XIX hi havia a Vilafranca del Penedès 154 boters que pertanyien a 120 famílies diferents (quasi una de cada deu famílies).

És evident que hi ha una relació entre algunes associacions gremials de finals del segle XVIII i les primeres associacions «modernes» de boters (Termes 1991; Arnabat 1992b: 233-234). Tot sembla indicar que la darrera ordenança del Gremio de Toneleros y Cuberos de la Ciudad de Barcelona¹⁰ serví de base per als reglaments de les societats de boters de la Ciutat Comtal que també recullen aspectes com la regulació i el control del treball o les feines que han de fer oficials i aprenents. I quelcom semblant va passar a Reus (Aixelà 1995) i a Tarragona (Heras 1992 i 1995).

El pas cap a la sindicació es dona a partir del segon terç del segle XIX, quan l'associació gremial no serveix ni als mestres, que no aconsegueixen esdevenir propietaris, ni als oficials (la majoria del sector) per tal de protegir-se davant la pressió dels nous empresaris i comerciants de vins. De fet, aquesta continuïtat s'explica, en part, perquè el tipus de feina de caràcter menestral es manté sense gaires canvis des de finals del XVIII fins a finals del XIX i perquè la majoria de tallers mantenen la seva mida reduïda, d'entre quatre i cinc boters, fins entrat el segle XX.

En el període de 1840 a 1860 es creen associacions de boters de tipus mutual i de resistència d'abast local a Barcelona, Sant Martí de Provençals, Tarragona i Reus, directament relacionades amb el republicanisme (Barnosell 1999: 17-75; Trias i Elorza 1975: 155-308; Romeu

10. *Ordenanzas formadas para el régimen y gobierno del gremio de Toneleros y Cuberos de la ciudad de Barcelona*, Barcelona, Mateu y Simó, 1798. L'any 1791 es presentà al Consell de Castella la proposta de les noves ordenances, que foren aprovades set anys més tard. Les anteriors eren de 1451 i 1456.

1973; Benet i Martí 1976). Potser la primera societat d'aquest tipus és la Sociedad de Oficiales Toneleros de Reus, creada l'any 1841.¹¹ La Sociedad de Oficiales Toneleros de la Ciudad de Barcelona, com tantes d'altres, es creà a l'aixopluc de la Reial ordre del 31 de maig de 1854 (en el marc del Bienni Progressista) i tenia com a objectiu «la protección mutua entre los Asociados, formando un centro capaz con los elementos que reúne para proteger la mano de obra».¹²

Aquestes primeres societats de boters, igual que la resta del primerenc moviment obrer català, neixen de la mà del republicanisme democràtic. Ho podem comprovar amb la societat de boters de Barcelona l'any 1868:

Los clubs establecidos en esta ciudad [Barcelona] adelantan de una manera asombrosa en los trabajos de propaganda. A los triunfos que han obtenido varios patriotas en las conferencias y sesiones de que hemos dado cuenta estos últimos días, hay que añadir los que bajo la iniciativa del Centro republicano federal han alcanzado algunos de sus socios.

El domingo último celebró en la Barceloneta una de dichas conferencias populares don Roberto Robert, solicitado por una sociedad de fundidores, y el próximo domingo celebrará otro dicho señor en el mismo barrio, á excitación de la sociedad de toneleros. El citado domingo anterior por la tarde, ante una numerosa reunión convocada en el casino de artesanos de Gracia, hablaron los señores Garrido, Tutau, Robert, y un joven de la misma villa, cuyo nombre sentimos ignorar. El martes en los salones de la calle de la Canuda, reunidos los directores y representantes de las sociedades de obreros, hicieron uso de la palabra los señores Tutau, Robert y Garrido. En todas estas reuniones ha reinado el mayor orden y el más decidido entusiasmo por la libertad.¹³

A partir de la Revolució de Setembre de 1868, aquestes associacions mutuels i de resistència dels boters aniran federant-se. En el cas de la societat dels boters de Barcelona, el mateix reglament establia que: «deberá por medio de su Director, ponerse de acuerdo, con respecto a su marcha exterior [sic], con el Centre permanente de Directores de Cataluña, establecido en Barcelona».¹⁴ És a dir, amb la Direcció Central de les Societats Obreres de la qual formarà part (Termes 1977: 31-63; Huertas 1982: 24-42; Olaya 1994: 113-213). L'any 1869, la Sociedad Fraternal y Cooperativa de Oficiales Toneleros estava agregada al Centre Federal de les Societats Obreres de Barcelona. A més, disposava d'un *Reglamento Cooperativo* en què s'assenyaven els seus objectius, entre els quals trobem la federació i la cooperació:

- 1.º Mejorar la condición social de sus miembros; procurando en lo posible el mejoramiento de las condiciones del trabajo, por medio del gran sistema cooperativo de producción y consumo.
- 2.º Estimular entre los Toneleros el interés de perfeccionarse en el oficio.
- 3.º Procurar la Federación y la cooperación de todas las demás sociedades obreras.
- 4.º Aceptar las sumas que en clase de imposiciones se aporten a la Sociedad.
- 5.º Ponerse de acuerdo por medio de los representantes de ella con respecto a su marcha exterior, con el Centro Federal de las Sociedades Obreras, a fin de que no carezca del necesario apoyo y pueda tener re-

11. Segons les dades que ofereix l'Institut de Reformas Sociales (1905).

12. Article 1 del *Reglamento especial de la Sociedad de Oficiales Toneleros de la Ciudad de Barcelona*, Barcelona, 1868.

13. Article d'*El Telégrafo*, publicat a *El Joven Vallense*, l'1 de novembre de 1868.

14. Article 3 del *Reglamento especial...*

presentación en el cuerpo, cuyas inspiraciones recibirá en lo que se refiera a la marcha general de las Sociedades para que pueda tener el carácter de protectora.

- 6.º Negociar un empréstito si lo creyese conveniente, haciendo uso de su crédito, con un Banco Popular u otra Sociedad de crédito, para efectuar una especulación o plantear talleres; pero siempre con el consentimiento y aprobación de la mayoría de los socios.¹⁵

Amb tot, deixava clar el seu posicionament moderat, en renunciar a esdevenir una societat de resistència i a la utilització de les vagues: «La Sociedad, respecto al trabajo, no destina ninguna cantidad a los socios cesantes, ni apelará al recurso de los paros o huelgas, tanto parciales como totales, a no ser que, aconsejándolo altas razones de equidad, se considere seguro el éxito».¹⁶

El 15 d'agost d'aquest mateix any s'havia constituït a Tarragona la Sociedad de Socorros Mutuos de Oficiales Cuberos. Un any després, el 1870, funcionava a Reus la Sociedad de Oficiales Cuberos (Fort 1930; Anguera, Arnabat, Muiños i Tous 2003; Arnavat 1992a i 2000). Aquest mateix any, el periòdic obrer *La Federación* incloïa diverses notícies referides als boters: una nota del Centro de Federación de Toneleros de Tarragona¹⁷ i una comunicació del Centro de Federaciones de Todas las Sociedades de Oficiales Cuberos de la Región Española, que citava la Sociedad de Oficiales Cuberos de Villafranca i també la Sociedad de Oficiales Cuberos de Vendrell.¹⁸

Per tant, i com a mínim, l'any 1870 existien societats de boters a Barcelona, Tarragona, Reus, Vilafranca del Penedès, el Vendrell, Sant Martí de Provençals i Sants. Els boters vilanovins van ser els primers a signar un conveni col·lectiu amb els propietaris dels tallers l'any 1870. Diversos boters catalans van assistir al Primer Congrés Obrer espanyol, celebrat a Barcelona el mes de juny d'aquest any: Pau Vergés, representant de la Societat d'Oficials Boters de Reus; Ramon Amat, representant de la Societat de Socors Mutus d'Oficials Boters de Tarragona, i Ramon Estany, representant de la Societat Cooperativa d'Oficials Boters de Barcelona (Arbeola 1972b; Termes 1976).

La relació amb el republicanisme no es trenca, ans al contrari; malgrat les diferents denominacions que adopten les societats de boters, el vincle republicà es manté sense excessius problemes fins al començament del segle xx. I això passa arreu dels països de parla catalana, com a Alacant, on l'Ateneo Autonomista cedí l'any 1882 els seus locals perquè la Societat de Socors Mutus d'Oficials Boters pogués fer una assemblea per tractar del conflicte que mantenia amb els patrons i que fou dissolta per la Guàrdia Civil (Chust 2003: 49). Al Penedès, un dels principals dirigents republicans federals fou el boter Isidre Rius, conegut com «el Castellar del Penedès» i que va esdevenir dirigent dels boters vilafranquins entre 1882 i 1890 i, finalment, propietari d'un taller de bótes (Martínez de Sas i Pagès 2000: 1171). Destaquen també Cristòfol Miró i Virgili, «Toxa», que fou alcalde de Vilanova i la Geltrú el 1873 (Virella 1977), o Jaume Anglès Pruñosa, president de la FOTRE (1886-1896) i director d'*El Eco de los Obreros*

15. Article 1 del *Reglamento Cooperativo para régimen de los Oficiales Toneleros Asociados y agrupados al Centro Federal de las Sociedades Obreras*, Barcelona, Fiol y Bernadés, 1869.

16. Article 4 del *Reglamento Cooperativo*...

17. *La Federación*, núm. 65, 13 de novembre de 1870.

18. *La Federación*, núm. 67, 27 de novembre de 1870.

Toneleros, que havia nascut el 1858 a València i que emigrà de jove a Barcelona, on treballà com a boter. Era un ferm partidari del cooperativisme i participà en la creació de la Federació Regional Cooperativista, assistí al congrés ampli celebrat a Madrid el març de 1891, ingressà el 1903 a la Unió Republicana com a republicà federal i fou elegit diputat a Corts l'abril del mateix any. Posteriorment, s'uní al Partit Radical i participà en diverses campanyes contra la Guerra del Marroc. Representà els boters barcelonins al Congrés Obrer Català que se celebrà del 6 al 8 de setembre de 1908 i que comportà la creació de la Solidaridad Obrera (Navarro 1915). A Reus destacà Pau Vergés, que fou regidor federal en el consistori de la capital del Baix Camp (Arnavat 2000).

Les seccions de boters no eren monolítiques, sinó que hi havia diferències, entre elles i dins d'elles, pel que fa a les cultures polítiques. Podem distingir-ne quatre grups: els autonomistes; els republicans; els anarquistes, com per exemple Andreu Julivert, membre del grup Aliancista de Barcelona, que posteriorment es traslladà al Vendrell i allà organitzà la secció local que representà en diversos congressos de la FOTRE (1880-1891), i els socialistes, com Carles Pontons, que desplegà la seva activitat a Sant Martí de Provençals i Tarragona com a representant de les seccions locals de boters i com a membre de diverses agrupacions socialistes (Castillo 1990: 227), o Francesc Auran i Lluís Fuster (Martínez de Sas i Pagès 2000: 99, 755, 775 i 1094; Nettleau 1966). Amb tot, els republicans federals hi tingueren més importància, ja que alguns dels dirigents de les seccions de boters, a més a més, eren membres del Partit Republicà Democràtic Federal (Termes 1976; Arnabat 1992a).

L'organització de la Federació de Boters (1870-1880)

Durant el Sexenni Democràtic (1868-1874), les organitzacions obreres en general i les de boters en particular experimentaren un creixement important i s'estengueren arreu del Penedès i del Camp de Tarragona. Al Penedès hi havia seccions de boters a Vilafranca del Penedès, l'Arboç, el Vendrell, Sitges i Vilanova i la Geltrú. Al camp de Tarragona, a Reus i Tarragona. Al Barcelonès, a Barcelona i Sant Martí de Provençals.

Podem datar la constitució de la Federació de Boters en l'anomenat congrés zero celebrat a Tarragona els dies 27 i 28 de juliol de 1871.¹⁹ Allà es decidí de donar-li el nom de Federación de Oficio de Obreros Toneleros de la Región Española (FOOTRE) i d'establir la seu de la Comissió Pericial (comitè directiu) a Reus, tot i que posteriorment fou itinerant. La FOOTRE neix a partir de la iniciativa de diverses seccions de boters de Catalunya i és aquí on tindrà la filiació més important. Posteriorment, al darrer terç del XIX, s'eixamplarà a diverses zones de l'Estat: País Valencià, Andalusia, Aragó (Saragossa), País Basc (Bilbao i Pasajes) i, a partir de començaments del segle XX, a la Rioja (Haro). La confluència de la tradició organitzativa dels boters, del republicanisme federal i de l'anarquisme féu possible la creació de la Federació de Boters (Arnabat 1992b: 234). En qualsevol cas, la federació de les seccions de boters no serà fàcil, ja

19. L'any 1932, quan la FOTRE estava adherida a la UGT, en un informe del secretari de la Comissió Pericial, Francesc Altés, es deia: «Los dias 27 y 28 de julio de 1871 se convoca el congreso cero de la federación». D'altra banda, en el 9è congrés de la FOTRE celebrat a Reus de l'1 al 7 de desembre de 1881, el delegat de Torredembarra, Josep Figuerola, proposà «que el Reglamento de discusión sea el de 1871». Aprobada la proposta, «dióse lectura de dicho Reglamento, y quedó aprobado por unanimidad».